

اضافات و اصلاحات درباره چاپ نسخه برگردان کتاب «الادوار» صفی الدین ارموی

(چاپ مؤسسه تاریخ علوم عربی و اسلامی فرانکفورت)

ایکهارد نویباور*

ترجمه محسن محمدی

یادداشت مترجم

وقتی در پاییز سال ۱۳۷۸ مدیر «نامه بهارستان» برای نخستین شماره نامه بهارستان از این دانشجوی موسیقی نوشته‌های درباره موسیقی در فرهنگ اسلام و دایره نسخه‌های خطی می‌خواست، مقاله‌ای درباره تقسیم‌دستان‌ها در کتاب ادوار ارائه شد.^۱ اگرچه آن نوشته بیشتر به مطالب فنی موسیقی و صدا پرداخته بود، اما ایشان به دلیل علاقه به موضوع و لطف به نگارنده آن را رد نکرد و پیشنهاد نمود برای مطابقت با موضوع مجله مقدمه‌ای درباره دستنویس‌های آثار ارموی اضافه شود. این مقدمه در حد اختصار منتشر شد.^۲ بنابراین مقاله‌ای مختصر شد که در آن دو نکته مطرح بود: نخست ادعای تقلب در نسخه‌ای که بعضی می‌پنداشتند به خط ارموی باشد، دوم ادعای پیدا شدن انجامه‌ای به خط ارموی که در آن صورت دست کم بخش‌هایی از آن نسخه خط صفی الدین ارموی، خوشنویس مخصوص المستعصم بالله را نشان می‌داد.^۳ نسخه برگردان این دستنویس بعدها منتشر شد.^۴ اما مدعای نخست بیشتر بحث برانگیز بود. نسخه مورد بحث به شماره 3653 در کتابخانه نورعثمانیه استانبول نگهداری می‌شود و تاکنون چند بار چاپ نسخه برگردان و انتقادی شده است.^۵ یکی از مشکلاتی که این نسخه ایجاد می‌کرد عدم توافق آن با سال احتمالی تولد ارموی بود. به گزارش صاحب حوادث جامعه وی در ۶۹۳ق در سن حدود هشتاد سالگی از دنیا رفته^۶، بنابراین کتاب باید چیزی در حدود

✓ مشخصات اصل مقاله چنین است:

Addenda and corrigenda to our facsimile editions of the writings on music by Abū Naṣr al-Fārābī (*Kitāb al-Mūsīqī al-kabīr*), Ibn al-Ṭahhān, "al-Mūsīqī" (*Ḥāwī al-funūn*), and Ṣafī al-Dīn al-Urmawī (*Kitāb al-Adwār*), *Zeitschrift für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften*, Institute für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Wolfgang Goethe-Universität, Band 17, 2006/2007, 373-376.

- * معاون بازنشسته مؤسسه تاریخ علوم عربی اسلامی، دانشگاه گوته در فرانکفورت؛ متخصص تاریخ و دست‌نوشته‌های موسیقی در فرهنگ اسلام.
- ۱ این مقاله در نامه بهارستان منتشر نشد و بعدها در نامه انجمن انتشار یافت؛ نک: محسن محمدی، «بررسی روش تقسیم دستان‌ها در رساله ادوار ارموی و وجود اشکال در آن»، نامه انجمن، سال پنجم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۸۴، ص ۸۵-۱۰۲.
- ۲ «رساله‌ای به خط صفی الدین ارموی» نامه بهارستان، سال اول، شماره دوم، پاییز- زمستان ۱۳۷۹، ص ۷۵-۸۲.
- ۳ درباره سرگذشت ارموی خوشنویس نک: «نگاهی به برخی از زوایای پنهان زندگی و شخصیت صفی الدین ارموی»، خیال، شماره ۱۱، پاییز ۱۳۸۳، ص ۷۲-۸۷. این مقاله ویرایشی ویرانگر داشت و علاوه بر تغییر عنوان به عنوانی مطول و غیر مفید، واجد اغلاط فراوانی شد که تکان‌دهنده بودند. از جمله با وجود بحثی درباره رد انتساب شاگردی احمد سهروردی نزد یاقوت مستعصمی، خبری که در متون خوشنویسی قدیم و جدید فارسی متواتر است، در سطر دوم صفحه ۷۵ جمله‌ای آمده که در آن خبر عجیب‌تر استادی احمد سهروردی بر یاقوت مستعصمی بیان می‌شود! به هر حال بی‌کسب اجازه و با وجود تأکید بر انصراف از انتشار مقاله بی‌خبر منتشر شد. مسؤلیت اشتباهات فراوان مقاله مذکور به عهده سردبیر آن مجله بماند.
- ۴ رساله شرفیه به خط صفی الدین ارموی، موسیقی دان قرن هفتم هجری قمری (تهران: فرهنگستان هنر جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۳)، ص ۱۹۶. برای اطلاع از کیفیت این انتشار نک: محسن محمدی، «نسخه برگردان شرفیه به خط صفی الدین ارموی»، نامه بهارستان، سال ششم و هفتم، دفتر ۱۱-۱۲، ۱۳۸۴-۱۳۸۵، ص ۴۰۷-۴۱۰.
- ۵ نمونه‌ای از چاپ نسخه برگردان و انتقادی: صفی الدین ارموی، کتاب الادوار و رساله الشرفیه، ایکهارد نویباور (فرانکفورت: معهد تاریخ العلوم العربیه و الاسلامیه، ۱۴۰۵/۱۹۸۴)، همو، کتاب الادوار، عبدالملک خشبه غطاس، محمود احمد الحنفی (قاهره: الهیئة المصرية العامة للكتاب، ۱۹۸۶). چاپ‌های عکسی انتقادی دیگر در یادداشت دکتر ایکهارد نویباور که در ادامه آمده - معرفی شده‌اند.
- ۶ عبدالرزاق بن احمد بن الفوطی، الحوادث الجامعة و التجارب النافعة فی المائة السابعة، مصطفی جواد، محمدرضا الشیبی (بغداد: المكتبة العربية، ۱۳۵۱ق)، ص ۴۸۰.

بیست سالگی ارموی یا پیش از آن تألیف شده باشد تا در ۶۳۳ق از آن رونویسی شود؛ یا انتساب کتاب ادوار به ارموی باید مورد پرسش قرار می‌گرفت. به هر حال در مقاله مورد بحث دلایل اقناع‌کننده‌ای به‌طور خلاصه و در حد مقدمه بیان شد که خواننده می‌تواند به آن مراجعه کند. تنها تصویر تاریخ انجامه در سه حالت موجود، پس از برداشتن نقطه‌های تاء و پس از اضافه کردن عین از کلمه «شفیع» در انجامه نمایش داده می‌شود.

فِي شَهْوَرِ سَنَةِ ثَلَاثٍ وَثَلَاثِينَ وَسَبْعِينَ أَلْفًا
أَعْفَرَ لِكَأَنَّهُ وَلِفَانِيَهُ وَلَمَنْ نَظَرَ فِيهِ وَفَاكَ

فِي شَهْوَرِ سَنَةِ ثَلَاثٍ وَثَلَاثِينَ وَسَبْعِينَ أَلْفًا
أَعْفَرَ لِكَأَنَّهُ وَلِفَانِيَهُ وَلَمَنْ نَظَرَ فِيهِ وَفَاكَ

فِي شَهْوَرِ سَنَةِ ثَلَاثٍ وَثَلَاثِينَ وَسَبْعِينَ أَلْفًا
أَعْفَرَ لِكَأَنَّهُ وَلِفَانِيَهُ وَلَمَنْ نَظَرَ فِيهِ وَفَاكَ

برای بنده جای خوشحالی بود که نتیجه این بخش از زحمت پژوهش مورد قبول و استفاده متخصصان تاریخ موسیقی و دستنویس‌های موسیقی در تمدن اسلام قرار گرفت. از جمله پروفیسور اون رایت، استاد بخش موسیقی دانشکده پژوهش‌های آسیایی و افریقایی در دانشگاه لندن که در یکی از مقالات خود استدلالی را بر فرض صحت تاریخ انجامه قرار داده بود^۷، هنگام ترجمه مقاله می‌خواست یادداشت یا تغییری بر نمونه فارسی بیفزاید که به دلیل پاره‌ای مشکلات ممکن نشد.^۸ دیگر دکتر ایکهارد نویباور معاون مؤسسه تاریخ علوم عربی - اسلامی در دانشگاه فرانکفورت که به‌تازگی یادداشتی در مجله همان مؤسسه منتشر نموده و علاوه بر تأیید تقلب تاریخ و ارائه اطلاعات مبسوط درباره دستنویس‌ها و چاپ‌های کتاب ادوار، خدشه‌ای مشابه را درباره نسبت کاتب در نسخه مهم دیگری از کتاب ادوار مطرح نموده است. نظر به اهمیت موضوع و اطلاعات مبسوط و مفید این یادداشت، مدیر «نامه بهارستان» به ترجمه فارسی یادداشت خواهش نمود که پس از کسب اجازه از مؤلف محترم انجام شد. امید که پژوهشگران ایرانی هم با دیدن چنین تأییدی از نتیجه زحمت همکاران هموطن خود بهره ببرند.^۹ ترجمه حاضر محدود به بخشی از اصل مقاله است که به کتاب ادوار مربوط می‌شد. تصویرهای موجود در ترجمه در اصل مقاله نیست و در ترجمه اضافه شده است.

* * *

^۷ Wright, Owen, "A Preliminary Version of the Kitāb al-Adwār", in: *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, LVIII (1995), 455-78.

^۸ اون رایت، «تحریری اولیه از کتاب الادوار ارموی»، ترجمه محسن محمدی، آینه میراث، دوره جدید، سال سوم، شماره سوم و چهارم، پاییز و زمستان ۱۳۸۴ (پیاپی ۳۰ و ۳۱)، ص ۸۲-۱۴۱.

^۹ برای نمونه، نک: آریورستمی در سال ۱۳۸۰ و حسین میثمی در سال ۱۳۸۳ هم‌چنان تاریخ ۶۳۳ق را برای دستنویس قائل شده‌اند. نک: صفی‌الدین الارموی، کتاب الادوار فی الموسیقی، به‌کوشش آریورستمی (تهران: میراث مکتوب، ۱۳۸۰)، ص سیزده، پانزده، خصوصاً بیست و سه؛ حسین میثمی، «صفی‌الدین ارموی و چند ویژگی عصر او»، خیال، ش ۱۱ (پاییز ۱۳۸۳)، ص ۷۲-۸۷: ۹۱.

در سال ۱۹۸۴ دستنویسی از کتاب ادوار صفی‌الدین ارموی که به شماره 3653 در کتابخانه نورعثمانیه استانبول نگهداری می‌شود در جلد ششم از مجموعه نسخه‌برگردان مؤسسه تاریخ علوم عربی - اسلامی فرانکفورت منتشر شد.^۱ این دستنویس در سال ۶۳۳ق به دست مؤلف کتابت نشده، بلکه در سال ۷۳۳ق به دست کاتبی ناشناس رونویسی شده است. نکته مهم در مورد این دستنویس تغییر عمدی کلمه «سَبْع» (هفت) از تاریخ اصل در انجامه به «سِت» (شش) است. این جعل پیش از تهیه میکروفیلم‌هایی اتفاق افتاده که از این دستنویس در کتابخانه دارالکتب قاهره نگهداری می‌شود، یعنی شماره ۳۴۹ فنون جمیل^۲ و شماره ۸۷ طلعت از فنون جمیل^۳. در میکروفیلم دوم هنوز می‌توان انجامه اصل را در پس پرده‌پوشی جاعل دید، بدین ترتیب شیلاوه توانسته به رقم اصل پی ببرد، اگر چه آن میکروفیلم را دستنویسی قدیمی از کتاب ادوار دانسته که تا آن زمان ناشناخته بوده است. نشانه‌های تقلب در انجامه نسخه عبارتند از: نخست، علامت فتحه بالای حرف سین اول کلمه سَبْع برداشته نشده و علامت کسره لازم برای ست اضافه نشده است. دوم، دو نقطه حرف اضافه شده تاء بزرگ‌تر از نقطه‌های معمول کاتب اصل دستنویس هستند. سوم، اتصال بین حرف تقلبی تاء با حرف میم از کلمه بعدی مائه مشابه ساختار اتصال در رسم الخط معمول نیست، بلکه قوسی نامعمول است که حرف عین پاک شده از کلمه اصلی سَبْع را دنبال می‌کند. این دلایل و دلایل قانع‌کننده دیگر را محسن محمدی در مقاله خود مطرح نموده است.^۴ بنابراین برخلاف آنچه در مقدمه چاپ نسخه‌برگردان آمده و در مقاله من درباره ارموی در ویرایش جدید دایرةالمعارف اسلام تکرار شده بود^۵، از این پس نسخه مذکور را نمی‌توان به خط صفی‌الدین ارموی (د: ۹۳ق) در نظر گرفت. شیلاوه چیزی حدود سی دستنویس از کتاب ادوار را توصیف کرده^۶ یا با ذکر شماره قفسه فهرست نموده است.^۷ یکی از نمونه‌های گروه دوم شماره ۴۲۸ فنون جمیل در دارالکتب قاهره است^۸ که در انتشار انتقادی کتاب ادوار سال ۱۹۸۶ در قاهره نسخه بدل قرار گرفته بود.^۹ این نسخه تماماً و بسیار خوب اعراب‌گذاری شده، تصحیح اغلاط را در حاشیه دارد و به نظر می‌رسد از جهت خصوصیات بیش از همه به نسخه مفروض مؤلف نزدیک باشد. کاتب در انجامه شخصی به نام عبدالکریم سهروردی معرفی شده، البته باید به این حقیقت توجه داشت که در نسبت السهروردی خدش‌های مشابه جعل سَبْع در انجامه دستنویس شماره 3653 نورعثمانیه وارد است. تنها حروف «السهر...ی» و کسره پیش از یاء اصل هستند. حروف و اعراب دیگر به نظر اضافات بعدی می‌آیند. سکون بالای حرف راء حذف شده و نشانه‌های پاک شدگی بین دو حرف راء و یاء دیده می‌شود.*

نسخه هنوز دارای عنوان نوشته شده به دست کاتب و یادداشتی است که در ۷۴۰ق به دست یکی از مالکان بعدی یا خواننده‌ای به نام ابن س (؟) م ... ب/ی ن سیف الحموی اضافه شده است.*

^۱ صفی‌الدین ارموی، کتاب الادوار و رسالة الشرفیه، ایکهارد نویباور. فرانکفورت: معهد تاریخ العلوم العربیه و الاسلامیه، ۱۹۸۴/۵۱۴۰۵.

^۲ بیشتر شماره ۴۷۲/۱۹۲۲ دارالکتب السلطانیة، میکروفیلم ش ۱۰۱۹۹، شیلاوه آن را اشتباهاً در دسته «نسخه‌های دیگر» فهرست کرده است نک:

Shiloah, Amnon, *The Theory of Music in Arabic Writings (C. 900-1900), Descriptive Catalogue of Manuscripts in Libraries of Egypt, Israel, Morocco, Russia, Tunisia, Uzbekistan, and Supplement to B X* (München: G. Henle Verlag, 2003), p.162.

^۳ = فیلم ش ۵۱۳۴۲، قس: Shiloah, Supplement, 162.

^۴ محسن محمدی، «رساله‌ای به خط صفی‌الدین ارموی»، نامه بهارستان، س ۱ (۱۳۷۹)، دفتر ۲: ۷۵-۸۲، خصوصاً ص ۷۶-۷۷.

^۵ *Encyclopedia of Islam, New Edition* (Leiden, 1995), vol. 8, p. 806.

^۶ Shiloah, Amnon, *The Theory of Music in Arabic Writings (C. 900-1900), Descriptive Catalogue of the Manuscripts in Libraries of Europe and the U.S.A.*, (München: G. Henle Verlag, 1979), No. 222. Shiloah, Amnon, *Supplement*, No. 102

^۷ Shiloah, Amnon, *Supplement*, p. 162.

^۸ شماره قفسه پیشین ۱۹۲۶/۳۶۷، ص ۱۱۲، ۱۹×۱۴ سم، ۹ س در صفحه، کتابت شده در جمادی الاولی ۷۲۷= آوریل ۱۳۲۶، میکروفیلم ش ۶۱۲۲۸.

^۹ صفی‌الدین ارموی، کتاب الادوار، عبدالملک خشبة غطاس، محمود احمد الحفنی. قاهره: الهيئة المصرية العامة للكتاب، ۱۹۸۶.

کنیه این شخص به اشتباه ابن سبعین خوانده شده و چون نزدیک به کلمه کتاب در صفحه عنوان نوشته شده، بعضی نسخه‌های متأخر در دارالکتب مؤلف را شخصی مفروض به نام ابن سبعین ساخته‌اند. سپس در فهرست نویسی عنوان کتاب الادوار بحل الاوتار یا کتاب الادوار فی علم الموسيقى و مؤلف کامل بن سبعین نوشته شده است. نمونه چنین نسخه‌ای ش ۵۹ فنون جمیله است^{۱۰} که در آن کاتب دستنویس سال ۷۲۷ عبدالله (!) السهروردی نامیده می‌شود. نمونه دیگر شماره ۶ فنون جمیله است^{۱۱} که مجدداً بر اساس نسخه‌ای به تاریخ ۷۲۷ از عبدالکریم (!) السهروردی قرار گرفته است. در اینجا می‌توان بعضی اضافات و اصلاحات دیگر درباره اطلاعات مربوط به دست‌نوشته‌ها و میکروفیلم‌های کتاب ادوار در دارالکتب قاهره را چنان‌که شیلوا ارائه کرده،^{۱۲} اضافه نمود. ش ۵۰۷ فنون جمیله^{۱۳} دست‌نوشته‌ای مستقل نیست، بلکه تصویری از دست‌نوشته شماره ۲۱۳۰ احمد ثالث از مجموعه توپکاپی سرای استانبول است.^{۱۴} ش ۸۶ طلعت از فنون جمیله و شماره ۴۳۲ فنون جمیله (= میکروفیلم ش ۶۲۱۶۸) میکروفیلم‌هایی از ش ۴۲۸ فنون جمیله هستند که شرحش پیش ازین آمد. دست‌نوشته‌ها و میکروفیلم‌های دیگر کتاب ادوار در دارالکتب ازین قرار است: موسیقی ۱۸۰۲،^{۱۵} موسیقی ۱۸۰۳،^{۱۶} زکیه ۵۷۷،^{۱۷} موسیقی تیمور ۵،^{۱۸} موسیقی تیمور ۶،^{۱۹} موسیقی تیمور ۲۰۷ و موسیقی تیمور ۲۱۰۸ شماره ۴۳۱ فنون جمیله میکروفیلمی از یک دست‌نوشته ۱۱۱ صفحه‌ای بی تاریخ با قطع ۲۴ سانیمتر است. شماره ۸ فنون جمیله،^{۲۰} موسیقی تیمور ۲۳۲ و موسیقی تیمور ۲۴۳/۱ را هم شیلوا به نام کتاب ادوار فهرست کرده، اما رساله شرفیه هستند. وقتی در سال ۱۹۸۴ چاپ نسخه برگردان مؤسسه ما منتشر می‌شد، چاپ نسخه برگردان حسین علی محفوظ^{۲۵} در سال ۱۹۶۱ و چاپ انتقادی هاشم محمد الرجب^{۲۶} در سال ۱۹۸۰ مقدم بر آن انتشار یافته بودند. به دنبال آن چاپ غطاس عبدالملک خشبه و محمود احمد الحفنی در سال ۱۹۸۶ آن انتشار یافت^{۲۷} و اخیراً محمد نوری اویغون چاپ نسخه برگردان دیگری از نسخه نورعثمانیه ۳۶۵۳ با ترجمه و شرح ترکی منتشر ساخت.^{۲۸} چاپ قاهره غطاس عبدالملک خشبه و محمود احمد الحفنی را آریورستمی همراه ترجمه فارسی ناشناخته‌ای مجدداً منتشر ساخت.^{۲۹} رستمی از دست‌نوشته‌ای یاد می‌کند که به شماره ۳/۱۵۵۶ در کتابخانه ملی تهران نگهداری می‌شود و ادعا می‌شود در ۶۹۳ نوشته شده است. این دست‌نوشته را پیش ازین محمدتقی دانش‌پژوه به عنوان قدیم‌ترین نسخه بین بیش از ده نسخه کتاب ادوار در کتابخانه‌های ایران فهرست کرده بود.^{۳۰}

- ۱۰ ۸۴ ص، ۱۳/۱۹/۵ سم، ۲۳ ذوالحجه ۱۳۱۰، فیلم ش ۵۹۷۸۶، به نظر می‌رسد از فیلم دیگری تهیه شده باشد، نه از روی دستنویس.
- ۱۱ ۱۰ برگ، ۲۵×۳۵ سم، ۳۸ س، به خط یوسف العقیفی الموقت، مشهد حسینی، ۱۵ شعبان ۱۳۰۸، فیلم ش ۵۹۷۸۲.
- ۱۲ Shiloah, Amnon, *Supplement*, No. 102.
- ۱۳ ۳۹ برگ، ۲۳×۱۷ سم، فیلم ش ۶۱۲۶۲.
- ۱۴ ص ۳۱۷-۲۸۲، نک: Shiloah, Amnon, *The Theory*, p. 311, No. 21.
- ۱۵ ۱۱۱ ص، ۲۲/۵×۱۷/۵ سم، ۱۹۲۷، فیلم ش ۶۱۵۷۸.
- ۱۶ ۱۲۲ ص، ۱۴/۵×۱۷ سم، تاریخ ۱۳۱۰/۹۳-۱۸۹۲، فیلم ش ۶۱۶۰۴.
- ۱۷ ۷۷ برگ، ۱۶×۲۳/۵ سم، به خط احمد بن یوسف، ۱۲۹۵ق، فیلم ش ۵۶۲۹۸.
- ۱۸ صص ۱-۹۶، نسخه‌ای جدید، بی تاریخ، فیلم ش ۱۱۳۷۵.
- ۱۹ ۵۴ ص، تاریخ ۱۳۲۱ ش.
- ۲۰ ۷۰ ص، ۱۶×۲۳ سم، به خط سویفی احمد العدوی، ۱۳۲۲ق، فیلم ش ۵۰۵۵۳.
- ۲۱ ۲۱ ص، ناقص، ۱۳۳۶ق، فیلم ش ۳۱۸۸۴.
- ۲۲ ۱۲۱ ص، ۱۴/۵×۲۱ سم، ۱۳۱۰ق، فیلم ش ۵۹۷۷۳.
- ۲۳ ۱۱۴ ص، ۲۳×۱۶ سم، ۲۰ س، نسخه‌ای جدید، بی تاریخ، فیلم ش ۲۶۷۵.
- ۲۴ صص ۱-۶۵، ۱۸ س، نسخه‌ای جدید، ناقص، جابه‌جایی برگ‌ها، فیلم ش ۳۱۴۵۶.
- ۲۵ صفی‌الدین الارموی، کتاب الادوار، حسین علی محفوظ. بغداد: وزارة الارشاد، ۱۹۶۱.
- ۲۶ صفی‌الدین الارموی، کتاب الادوار، هاشم محمد الرجب. بغداد: وزارة الثقافة والاعلام، ۱۹۸۰. این چاپ بر اساس نسخه ش 3653 نورعثمانیه، حسین علی محفوظ و ش 2361 Or کتابخانه بریتانیا انجام شده بود.
- ۲۷ صفی‌الدین الارموی، کتاب الادوار، عبدالملک خشبه غطاس، محمود احمد الحفنی. قاهره: الهيئة المصرية العامة للكتاب، ۱۹۸۶. این چاپ بر اساس نسخه ش 3653 نورعثمانیه، ۴۲۸ فنون جمیله در قاهره، فیلم ش ۵۰۷ فنون جمیله در قاهره و ش Marsh 521 کتابخانه بادلیان انجام شد.
- 28 Uygun, Mehmet Nuri, *Safiyuddin Abdulmu'min Urnevi ve Kitabı'l-Edvari*. Istanbul: Kubbealti Neşriyatı, 1999.
- ۲۹ صفی‌الدین الارموی، کتاب الادوار فی الموسيقى (ترجمه فارسی به انضمام متن عربی آن)، آریورستمی. تهران: میراث مکتوب، ۱۳۸۰. ترجمه فارسی، به شماره ۸۳۱ در کتابخانه ملک نگهداری می‌شود.
- ۳۰ محمدتقی دانش‌پژوه، نمونه‌ای از فهرست آثار دانشمندان ایرانی و اسلامی در غنا و موسیقی (تهران، ۲۵۳۵)، ص ۸۵-۸۴.

وَلْتَكْفُ بِهَذَا الْقَدْرِ فِي هَذَا الْفَنِّ كَتَبَهُ الْفَقِيرُ
إِلَى اللَّهِ عِزَّ وَجَلَّ عَبْدُ الْكَرِيمِ بْنِ السُّهْرِ وَوَدَّ
فِي أَوَّلِ جُمَدَى الْأُولَى مِنْ سَنَةِ سَبْعٍ وَعِشْرِينَ
وَسَبْعِ مِائَةِ حَامِدٌ لِلَّهِ عَلَى نِعَمِهِ وَمُصَلِّيًا عَلَى نَبِيِّهِ مُحَمَّدٍ وَوَسَلَّمَ

مختصر صیغہ الدین
مختصر صیغہ الموسیقی
کتاب
الادوار فی علم الموسیقی من تصانیف
الصدر الکبیر الاعظم العلامة الاعلم
صفی الحق والدین بن محمد بن محمد بن
عبد المؤمن بن علی الفاخر الارموی رحمه
الله بترجمتہ واستکنتہ بحجوة
حسنہ ۵۵